

Janez Stanonik

Slovenci v Clevelandu

Leta 1995 je izšla v Novem mestu pri Dolenjski založbi knjiga Matjaža Klemenčiča *Slovenes of Cleveland*, s podnaslovom *The Creation of a New Nation and a New World Community: Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Knjiga prikazuje na preko 400 straneh zgodovino slovenskih priseljencev v Clevelandu od konca XIX. stoletja pa do začetka devetdesetih let XX. stoletja ter govori o njihovem socialnem razvoju ter družbeni in politični dejavnosti. Knjiga je pisana v angleščini in je torej namenjena ameriškim raziskovalcem etnične strukture Združenih držav ter tistim Američanom slovenskega porekla, ki se zanimajo za zgodovino Slovencev v ZDA, pa jim je postalo angleško besedilo lažje dostopno kot slovensko. Zaradi teh bralcev je knjigi dodano uvodno poglavje, ki daje pregled zgodovine Slovencev v domovini, od zatona antike pa do najnovejše dobe, s posebnim poudarkom na XX. stoletju in še zlasti na dogajanju ob ustanovitvi samostojne države Slovenije. Klemenčičeva knjiga s tem seveda ne izključuje bralcev v Sloveniji, ki obvladajo angleščino. Pri našem vrednotenju Klemenčičevega dela želimo analitično prikazati osrednje ugotovitve te knjige, istočasno pa poudariti tiste vidike, ki so pomembni za bralce v Sloveniji, a so pri nas manj znani. Ob tem so potrebni tudi nekateri dodatni podatki, ki v Klemenčičevi knjigi niso bili nujni.

Klemenčičeva knjiga vsebuje okvirna poglavja, ki govorijo vobče o Slovencih v Ameriki; o zgodovini slovenskega izseljevanja v Združene države in virih, ki so za to raziskovanje na voljo, ter o slovenskih združenjih, tako imenovanih »bratovščinah« ali »jednotah«, ki s svojimi organizacijami bolj ali manj krijejo večji del teritorija v ZDA. V poglavjih o Slovencih v Clevelandu govori avtor o njihovem gospodarskem razvoju in o njihovi uveljavitvi v političnem življenju mesta in države Ohio kot tudi ameriške federacije. Podrobno prikaže zgodovino slovenskih župnij v Clevelandu ter slovenskih narodnih domov. Zaključna poglavja govorijo o politični aktivnosti clevelandskih Slovencev med prvo in drugo svetovno vojno in po njej. Knjiga pa posebej ne obravnava kulturnega in literarnega življenja clevelandskih Slovencev, ker – upravičeno – sodi, da je to sfera, ki jo naj raziščejo slovenski literarni in kulturni zgodovinarji.

1.

Cleveland je tudi za ameriške prilike razmeroma mlado mesto. Razmeroma mlada je tudi slovenska naselbina v Clevelandu. Posamezne Slovence najdemo precej prej v St. Louisu na Missisippiju ali v Chicagu¹ in celo v daljnem San Franciscu, kot pa v Clevelandu. Za razumevanje tega razvoja je prav, da dodamo na tem mestu nekaj osnovnih podatkov o začetkih kolonizacije ameriškega srednjega zapada.

Izhodišče za to kolonizacijo je bil ozek pas protestantskih kolonij vzdolž obale Atlantskega oceana, ki so stale pod suverenostjo Velike Britanije. Imenovali so se Nova Anglija. Prodor proti zapadu je preprečevalo gorovje Apalači, ki poteka v širokem pasu paralelnih grebenov od Nove Fundlandije v Kanadi pa do Alabame. Prvi prehod skozi to gorovje so našli okoli leta 1750 ameriški stezosledci (med njimi Daniel Boone), po dolini reke Cumberland (na meji med današnjo Pennsylvanijo in Zapadno Virginijo). Tod so Američani v letih 1811–1818 zgradili cesto, ki je povezovala Baltimore z mestom Wheeling na reki Ohio.² Od tod je bilo mogoče pot nadaljevati

¹ Značilno je, da so bili kraji, pomembni za Baragovo biografijo: Cincinnati, Detroit in Chicago. Nasprotno pa Cleveland v Baragovem življenju ni igral nobene vloge.

navzdol po reki Ohio v Cincinnati (in dalje v St. Louis na Missisippiju) ali pa navzgor v bližnji Pittsburgh. Po tej poti je tudi leta 1831 potoval Friderik Baraga v Cincinnati, od koder je nato odšel v severni Michigan. Po tej poti je v prvi polovici XIX. stoletja potekal glavni val preseljevanja na srednji zapad. Nekoliko severneje so Američani vzdolž te poti leta 1852 dogradili svojo prvo veliko železniško progo, ki je povezovala Baltimore s Pittsburghom. Za časa ameriške državljanske vojne (1861–1865) pa je prav ob teh prometnicah potekala bojna črta med južnimi sužnjeposestniškimi državami in severnimi državami, kjer je bilo suženjstvo prepovedano.

V sredi prve polovice XIX. stoletja se z izgradnjo plovnih poti vedno bolj uveljavlja še ena – severna – prometna žila na zapad. Leta 1825 je bil zgrajen kanal Erie, ki je povezal reko Hudson pri Albanyu z jezerom Erie. Tako je ta vodna pot obšla slapove Niagare ter odprla zvezo med New Yorkom in Velikimi jezeri vse do Chicaga. V začetku šestdesetih let je bila dograjena še vzporedna železniška proga iz New Yorka preko Albanya in Clevelanda v Chicago (New York Central and Hudson River Railroad). Danes gre tod tudi avtocesta I-80. S tem je New York prevladal nad Bostonom in Philadelphijo kot glavno ameriško pristanišče na Atlantskem oceanu. Razvoj teh vodnih poti je bil zaključen po drugi svetovni vojni, ko so leta 1959 Kanada in Združene države dogradile St. Lawrence Seaway, ki omogoča plovbo morskih ladij iz Atlantskega oceana po reki St. Lawrence vse do najbolj zapadnih pristanišč na Velikih jezerih. Tako so mesta Chicago, Duluth, Detroit in Cleveland postala pristanišča za transoceanski tovorni promet.

Začetek Clevelanda sega v leto 1796, ko je Moses Cleaveland, vodja skupine prospektorjev iz Connecticuta, izbral kraj ob izlivu reke Cuyahoga v jezero Erie za izgradnjo nove naselbine. Vendar se je Cleveland³ začel razvijati kot mesto šele po dograditvi kanala Erie (leta 1825) ter kanala, ki je povezal Cincinnati na reki Ohio s Clevelandom (Ohio – Erie Canal, leta 1832). Tako je Cleveland postal stičišče vodnih poti, ki so omogočale dovoz železne in bakrene rude po jezerih iz severne Minnesote ter premoga po kanalu iz Ohia, Pennsylvanije in Zapadne Virginije. Po reki Ohio in po kanalu so prihajale tudi poljedelske surovine (bombaž) iz južnih držav. To prometno vozlišče na področju Clevelanda je še okrepila izgradnja železniških prog. V Clevelandu se je razvila močna jeklarska industrija, ladjedelnice ter tekstilne tovarne, industrija strojev in električnih naprav. Leta 1863 je John D. Rockefeller zgradil na področju Clevelanda svojo prvo rafinerijo za nafto, uvoženo iz Pennsylvanije. Tu je bil tudi v letih 1870–1892 sedež Standard Oil Company. V prvih treh desetletjih XX. stoletja je bil izgrajen današnji center mesta. Po drugi svetovni vojni je bil Cleveland leta 1966 prizorišče hudih rasnih neredov, ki so povzročili milijonsko škodo. Zaradi tega se je začelo prebivalstvo, tudi Slovenci, naglo izseljevati iz centra mesta v predmestja. Danes ima Cleveland s primestji okoli dva milijona prebivalcev ter je po velikosti deseto največje mesto v ZDA.

2.

Klemenčičeva knjiga proučuje priselitev in razvoj slovenske skupnosti v Clevelandu v širšem okviru priseljevanja Slovencev v Združene države (Klemenčič, str. 68–81). Vprašanje dinamike slovenskega izseljevanja v ZDA, njegovo statistično vrednotenje, je še vedno zelo odprto. Proučujemo ga lahko na temelju podatkov o izseljevanju iz Slovenije, ki so nam dostopni v naših arhivih, ali pa v okviru podatkov o priseljevanju v ZDA po ameriških virih.

Pred letom 1848, v dobi Metternichove Avstrije, ni bilo zaznavnega izseljevanja iz Slovenije v Ameriko. Preprečevala ga je avstrijska zakonodaja, ki je za ilegalno izselitev grozila s težkimi kaznimi. Odnosi med Združenimi državami kot republiko z demokratično izvoljenimi organi oblasti ter absolutistično monarhijo Avstrijo, kateri je vladal Metternichov policijski režim, so bili hladni. Diplomatski stiki so bili vzpostavljeni šele leta 1838. Kljub temu je Avstrija leta 1830 začela pošiljati svoje duhovnike, da bi delali kot misijonarji med Indijanci v ZDA (med njimi

² To je trasa današnje ameriške avtoceste št. I-40.

³ Prvotno ime mesta (Cleaveland) je bilo spremenjeno v začetku XIX. stoletja v Cleveland samo zato, da se skrajša pisava.

Baraga). Pri tem Avstriji niti na misel ni prišlo, da bi si za to delo izposlovala soglasje ameriške vlade. Ko so leta 1850 v Združenih državah pri ljudskem štetju prvič zapisovali izvor svojih prebivalcev po njihovem prvotnem državljanstvu (»nationality«), to je po državi, v kateri je bil kdo rojen, so ugotovili, da je bilo 583.774 prebivalcev rojenih v Nemčiji, v habsburški monarhiji pa samo 946. Ta velikanska razlika ne potrebuje dodatnih obrazložitev.

Že v prvem desetletju po revoluciji 1848 so se razmere v monarhiji toliko razrahljale – čeprav so ostali še vedno v veljavi zakoni o izseljevanju iz Metternichove dobe – da izkazuje ameriško ljudsko štetje iz leta 1860 že 25.061 prebivalcev ZDA rojenih v monarhiji. To število je v celi drugi polovici XIX. stoletja strmo naraščalo ter doseglo leta 1910 število 2.145.261 priseljencev iz Avstrije.

Vzporedno z razvojem v Avstriji je potekalo izseljevanje iz Slovenije. Čas od 1848 do 1914 predstavlja osrednje obdobje slovenskega izseljevanja v Združene države. V drugi polovici XIX. stoletja so se izoblikovala slovenska poselitvena jedra na ozemlju Združenih držav. Manjše skupine Slovencev je danes možno najti na celotnem ozemlju ZDA, od Arizone do Massachusettsa in od Floride do Oregona: njihova največja koncentracija pa je v državah Ohio, Pennsylvanija, Minnesota, Wisconsin, Colorado in New York. Domnevno živi danes tri četrte vseh Slovencev v Ameriki v eni od teh držav.

Raziskovalci v Sloveniji so po drugi svetovni vojni vložili mnogo truda, da bi statistično ovrednotili izseljevanje iz Slovenije v letih 1848–1914. Ovire, ki jih je treba pri tem premagati, se zde nepremagljive. Avstrijska statistika izseljevanja – njene rezultate je po letu 1876 objavljala revija *Statistische Monatsschrift* – je potekala v okviru dežel, med katerimi je bilo več takih (Štajerska, Koroška), v katerih so tvorili Slovenci le del prebivalstva. Arhivi teh dežel so danes izven Slovenije. Avstrijska statistika je deloma temeljila na številu dovoljenj, izdanih za izselitev, in na izpiskih iz državljanstva. Takšna statistika je bila nerealna, saj je izseljevanje v veliki meri potekalo nelegalno, ker so se izseljenci hoteli izmakniti vojaški službi ali pa, da bi se izognili plačevanju pristojbin. Zato je avstrijska vlada ob koncu stoletja začela zbirati podatke o izseljevanju po evidenci evropskih pomorskih pristanišč ali na temelju poročil avstrijskih diplomatskih predstavnikov v deželah priseljevanja. Zaradi nedognanosti avstrijskih statistik želijo novejši slovenski raziskovalci zgodovine izseljevanja z našega ozemlja pred prvo svetovno vojno premostiti te pomanjkljivosti s poračunavanjem razmika med številom rojstev in smrti: tako ugotovljena razlika v številu prebivalstva Slovenije naj bi izkazovala obseg izseljevanja.⁴ Čeprav je tako pridobljene podatke možno oceniti kot pogojno sprejemljive (ob nekaterih pomislekih), nam te raziskave govorijo le o občem izseljevanju iz Slovenije, ne pa o obsegu izseljevanja v določene dele sveta, kot so ZDA.

Zaradi pomanjkljivosti domačih statistik v času največjega izseljevanja Slovencev v Ameriko, pred prvo svetovno vojno, so nam zelo dobrodošli ameriški uradni viri. Teh je več:⁵ 1. ameriško ljudsko štetje, 2. letne statistike ameriškega urada za priseljevanje in 3. analiza etnične strukture ZDA, ki jo je pred prvo svetovno vojno naredila Komisija za priseljevanje (Immigrant Commission) pri ameriškem kongresu. Pomanjkljivost ameriških statistik je v tem, da rade dajejo prednost prvotnemu državljanstvu priseljencev, medtem ko o narodnosti često nimajo jasnih pojmov. Za državljanstvo uporabljajo izraz »nationality«, za narodnost pa najprej »races and peoples«, danes pa prevladuje v statistiki izraz »ancestry«, medtem ko širše v javnosti govore o »ethnicity«. Ameriške statistike tudi dolgo niso znale prav odmejiti Slovencev od drugih južnih Slovanov. Doslej so bile slovenskim raziskovalcem ameriške statistike dosegljive le v zelo

⁴ Živko Šifer: *Statistični podatki o izseljevanju s slovenskega ozemlja*. 1. del.: *Doba od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne*. Tipkopis, hrani arhivsko-dokumentacijska zbirka Instituta za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU. – Živko Šifer: *Kakšno je bilo izseljevanje z našega ozemlja? Slovenski izseljenski koledar 1966*. Ljubljana, Slov. izseljenska matica, 1965, str. 130–134. – Vlado Valenčič: *Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne, Dve domovini – Two Homelands I* (1990), str. 43–82. – Marjan Drnovšek: *Pot slovenskih izseljencev na tuje*, Ljubljana, Založba Mladika 1991, str. 41 sl.

⁵ Pregled ameriških uradnih virov o dinamiki priseljevanja v ZDA daje razprava: Matjaž Klemenčič: *Slovenci v ameriški statistiki v 19. in 20. stoletju, Celovski zvon* II, 4 (september 1984), str. 23–31.

omejenem dosegu, običajno do prve svetovne vojne: glavni vir jim je bila Trunkova knjiga o ameriških Slovencih iz leta 1912.⁶ Klemenčič v svoji knjigi uporablja za slovensko priseljevanje v ZDA dosledno in v celoti ameriške vire. Klemenčičeva knjiga je tako prva znanstvena publikacija, objavljena v Sloveniji, ki pri raziskovanju slovenskega izseljevanja v ZDA uporablja podatke, zbrane v vseh uradnih ameriških statističnih publikacijah na področju priseljevanja v ZDA, vključno do najnovejše dobe (do začetka devetdesetih let XX. stoletja).

Leta 1790 je bilo uvedeno v Združenih državah ljudsko štetje, ki se ponovi vsakih deset let ob začetku desetletja. Začenši z letom 1850 so uvedli pri ljudskem štetju tudi evidenco prvotnega državljanstva (»nationality«) prebivalcev ZDA. To so ponavljali do leta 1900. Slovenci so v tej evidenci zajeti med priseljenci iz Avstrije. Številke, ki jih pri tem dobimo, nam razkrivajo splošne tendence v dinamiki izseljevanja iz Avstrije. Iste tendence so značilne tudi za istočasno izseljevanje iz Slovenije, zato so te statistike za raziskovanje slovenskega izseljevanja do določene mere koristne. Leta 1910 pa je ameriško ljudsko štetje uvedlo evidenco materinega jezika priseljencev, to je jezika, ki so ga govorili priseljenci (pri kasnejših ljudskih štetjih tudi njihovi predniki do tretje generacije) pred prihodom v ZDA. Ameriška ljudska štetja, ki navajajo materinski jezik prebivalcev ZDA, so najbolj verodostojni pokazatelj števila Slovencev, živečih v Združenih državah. Materinski jezik ugotavljajo vsa ameriška ljudska štetja od 1910 do 1970 (z izjemo leta 1950, ko je bilo to vprašanje izpuščeno). Leta 1980 pa ameriško ljudsko štetje uvede mesto materinskega jezika vprašanje o »izvoru« (»ancestry«) Američanov: to pa lahko pomeni oddaljevanje od ugotavljanja narodnega porekla in povratek k ugotavljanju prvotnega državljanstva.

V letih 1898 do 1952 so Združene države vodile tudi letno statistiko priseljevanja, ki uvršča priselce po njihovi »rasi ali narodnosti« (»races and peoples«). Ta statistika je bila objavljena kot letno poročilo glavnega poverjenika za priseljevanje (*Annual Report of the Commissioner General of Immigration to the Secretary of Labor*) v Washingtonu pri založbi Vladnega tiskovnega urada (Government Printing Office). Ta letna poročila sovpadajo z ameriškim davčnim letom (od 1. julija do 30. junija naslednjega leta). Žal pa so v njih obravnavani Slovenci in Hrvati kot en narod, Dalmatinci, Bosanci in Hercegovci pa kot drug narod. Kljub tej anomaliji so ameriški podatki o letnem številu priseljencev v ZDA za nas zanimivi, ker razkrivajo nesorazmerno intenzivno izseljevanje iz tako razumljenega slovensko-hrvaškega prostora. Iz njih izvemo, na primer, da se je v letih 1902/03 priselilo v ZDA 32.892 Hrvatov in Slovencev ter 34.412 Slovakov in samo 23.597 avstrijskih Nemcev, 27.113 Madžarov, 9.577 Čehov in 1.723 Dalmatincev, Bosancev in Hercegovcev. Pri nas je prvi opozoril na podatke iz teh poročil Jurij Matej Trunk leta 1912 v svoji že omenjeni knjigi o ameriških Slovencih. Kasneje se je te številke pri Trunku v Sloveniji ponovno citiralo, čeprav že davno niso več ažurne (pri Trunku segajo do leta 1910).

Iz časa pred prvo svetovno vojno izvirajo še publikacije Komisije za priseljevanje (Immigrant Commission), ki jo je v letih 1907–1911 vodil senator William Paul Dillingham iz Vermonta. Raziskave te komisije so izšle v 41 knjigah in nudijo najpopolnejše vsestranske statistične analize etnične strukture Združenih držav. Delo obravnava tudi etnični sestav ameriških velemest, med njimi Clevelanda.⁷ Dillinghamovo poročilo je nastalo v tesni povezavi z letno statistiko priseljevanja v ZDA. Zato žal tudi to poročilo obravnava Slovence in Hrvate kot en narod ter s tem precej izgubi na svoji eksaktnosti. Vrhu tega Dillinghamovo poročilo ne nudi analiz vseh ameriških prebivalcev z istim etničnim izvorom, temveč izbere vzorec z omejenim številom prebivalcev iste narodnosti ter na tej osnovi ugotavlja njihovo demografsko in socialno strukturo. Klemenčič uporablja v svoji knjigi poročilo Dillinghamove komisije o Slovencih v Clevelandu na straneh 99–103. Dillingham je že pred prvo svetovno vojno zagovarjal uvedbo kvot za priseljevanje pripadnikov evropskih narodov v Združene države. Njegov predlog je bil sprejet šele

⁶ Rev. J. M. Trunk: *Amerika in Amerikanci*, Celovec, samozaložba, 1912, glej str. 379 sl.

⁷ *Immigrants in Cities: A Study of the Population of Selected Districts in New York, Chicago, Philadelphia, Boston, Cleveland, Buffalo, and Milwaukee. Reports of the Immigrant Commission*, vol. 26–27. Presented by Mr. Dillingham, 61st Congress, 3rd Session, Document No. 743. Washington, D. C. : Government Printing Office.

po vojni, maja 1921, kot Dillingham Bill, ki je za vsak narod omejil število novih priseljencev na 3% celotnega števila že priseljenih pripadnikov istega naroda v ZDA.

Po prvi svetovni vojni večjega izseljevanja iz Slovenije v ZDA ni več bilo. Statistike Kraljevine SHS (kasneje Jugoslavije) izkazujejo število izseljencev iz Slovenije – Dravske banovine v približnem ravnotežju s povratniki iz ZDA.⁸ Znatno pa je porastlo izseljevanje primorskih Slovencev iz Italije, vendar so italijanski statistični podatki o tem izseljevanju pri nas težko dosegljivi.⁹ Medvojno izseljevanje primorskih Slovencev je bilo ponajveč usmerjeno v Argentino, le deloma tudi v ZDA. O izseljevanju koroških Slovencev v medvojnem obdobju avstrijskih statistik ni.

Po koncu druge svetovne vojne se pojavi akutno vprašanje slovenskih političnih beguncev na avstrijskem Koroškem.¹⁰ Bili so del ogromnega vala beguncev, ki je pribežal iz vzhodne Evrope na Zapad. Ameriški kongres je leta 1949 pri izdajanju dodatnih dovoljenj za priselitev v ZDA dal prednost beguncem iz baltskih držav (Finci, Estonci in Latvijci so pretežno protestanti, deloma so to tudi Litvanci). Katoliška cerkev je zato sprožila široko zasnovano akcijo z zahtevo za razširitev ameriške pomoči tudi na begunce drugih narodnosti. V ta prizadevanja se je osebno vključil papež Pij XII. Zajela je 95 ameriških škofij z njihovimi župnijami. Zelo aktivne so bile tudi slovenske katoliške župnije ter druge katoliške organizacije, zlasti Kranjska slovenska katoliška jednota. Po zaslugi teh prizadevanj je dobilo 5.000 slovenskih beguncev na Koroškem dovoljenje za vselitev v ZDA. Od teh jih je približno polovica prišla v Cleveland.

V dobi, ko nam ameriška ljudska štetja dajejo podatke o številu prebivalcev ZDA s slovenskim materinskim jezikom, nas posebej zanima število Slovencev-priseljencev v ključnih letih 1910 (zadnje leto pred prvo svetovno vojno), leta 1920 (ko je število Slovencev v ZDA doseglo najvišjo številko), leta 1940 (pred vstopom Slovenije v drugo svetovno vojno) in leta 1990 (zadnje ljudsko štetje).

Po ameriškem ljudskem štetju iz leta 1910 je bilo v ZDA 123.631 slovenskih priseljencev prve generacije ter 59.800 priseljencev druge generacije, skupno 183.431 Slovencev.

Po ljudskem štetju iz leta 1920 je bilo v ZDA 102.744 slovenskih priseljencev prve generacije ter 105.808 priseljencev druge generacije, skupno 208.552 Slovencev.

Po ljudskem štetju iz leta 1940 je bilo v ZDA 75.560 slovenskih priseljencev prve generacije, 103.030 priseljencev druge generacije in 5.780 priseljencev tretje generacije, skupno 184.390 Slovencev.

Po ljudskem štetju iz leta 1990 pa je bilo v ZDA 124.437 prebivalcev slovenskega izvora. Znaten padec je treba pripisovati novemu kriteriju o »izvoru« prebivalcev ZDA, mesto prejšnjega kriterija materinskega jezika. Kriterij izvora lahko pomeni povratek k ugotavljanju državljanstva prebivalcev ZDA, oziroma njihovih prednikov, pred njihovo preselitvijo v ZDA.

Iz Klemenčičeve knjige dobimo tudi podatke o številu Slovencev v Clevelandu (Klemenčič, str. 98 in 107). K tem številkam prilagamo število Slovencev, vpisanih v istih letih pri slovenskih župnijah. Iz teh podatkov je razvidno, v koliki meri nam število župljanov pri slovenskih župniških more služiti kot podatek o številu Slovencev v določenem okolišu (nekaj več kot 50%):

Po ljudskem štetju iz leta 1910 je bilo na področju Clevelanda nekaj manj kot 20.000 Slovencev, od teh jih je bilo 8.230 zabeleženih pri slovenskih župnijah. Po ljudskem štetju iz leta 1920 je bilo na področju Clevelanda 24.804 prebivalcev s slovenščino kot maternim jezikom, od teh jih je bilo 17.250 registriranih pri slovenskih župnijah. Po podatkih iz leta 1980 je bilo na

⁸ glej Vlado Valenčič, str. 74; Matjaž Klemenčič, str. 54. Glavna uradna statistična vira iz dobe Kraljevine Jugoslavije sta: *Iskaz o cjelokupnoj statistici iseljivanja iz Kraljevine SHS*, od 1925 dalje; – ter: *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, letniki 1929–1940.

⁹ Statistični pregled o izseljevanju primorskih Slovencev izpod fašistične Italije daje Vlado Valenčič, str. 75 po *Annuario statistico Italiano*.

¹⁰ Matjaž Klemenčič posveti v svoji knjigi (str. 57–71) daljši odlomek izseljevanju povojnih beguncev iz avstrijske Koroške v ZDA.

področju Clevelanda (Metropolitan Region) 23.165 prebivalcev slovenskega izvora (17.218 v Cuyahoga County, 5.149 v Lake Counties in 798 v Geauga County).

3.

Na prehodu iz XIX. v XX. stoletje so Slovenci v Združenih državah začeli ustanavljati – po zgledu čeških priseljencev – svoja združenja, imenovana »bratstva« (»fraternities«) ali »jednote«.¹¹ S solidarnostjo njihovih članov so si želeli zavarovati eksistenco v tujem svetu. V okviru jednot so ustanavljali pevske zборе, glasbene skupine, gledališke krožke, organizirali so pouk slovenščine za svojo mladino ter izdajali slovenske časopise.¹² V njihovih okvirih so gojili družabno življenje (ples, balinanje, pikniki) in šport. Jednote so bile svetovnonazorsko opredeljene. Zanimivo je, da njihova idejna orientacija razkriva drugačno politično opredeljenost izseljencev, živčih v Združenih državah, kot pa je bila istočasna razporeditev političnih strank v Sloveniji. To je bilo delno pogojeno z novim, ameriškim okoljem in s posebnim socialnim sestavom slovenskih priseljencev. Možno pa je, da ta drugačnost razkriva tudi silnice, ki so preprečevale svobodno idejno opredeljevanje Slovencev v domovini.

Slovenska javnost, pa tudi naši odgovorni politiki, so slabo seznanjeni s svetovnonazorskimi usmeritvami naših izseljencev v ZDA, tako kot te pridejo do izraza v njihovih jednotah. Prav tako vemo v Sloveniji premalo o relativni pomembnosti posameznih jednot. Prva in druga svetovna vojna, kot tudi borba za osamosvojitve Slovenije v začetku devetdesetih let, so pokazale, da so za usodo Slovenije politične opredelitve ameriških Slovencev zelo pomembne. Leta 1996 je volilna kampanija Boba Dolea ter Billa Clintona v Clevelandu opozorila tudi širšo ameriško javnost na organizacije slovenskih priseljencev. V naslednjem dajemo osnovne podatke o najpomembnejših slovenskih jednotah, urejene po času njihovega nastanka.

Kot prva je bila leta 1894 ustanovljena v Jolietu (Illinois) Kranjsko slovenska katoliška jednota (KSKJ), The Grand Carniolian Catholic Union. Njen sedež je še danes v Jolietu. Leta 1966 se je preimenovala v Ameriško slovensko katoliško jednoto, American Slovenian Catholic Union. KSKJ je idejno tesno povezana s katoliško cerkvijo. Glavna glasila so: *Amerikanski Slovenec* (1891 sl.), *Glasilo KSKJ* (1915–1946), *Ameriška domovina* (1919 sl.).

Leta 1898 se je odcepila od KSKJ Jugoslovanska katoliška jednota (JSKJ), South Slavonic Catholic Union, s sedežem v Elyju, Minnesota. Leta 1940 se je preimenovala v Ameriško bratsko zvezo (ABZ), American Fraternal Union. Danes je idejnopolično neopredeljena. Glasila: *Glas naroda* (do 1925), nato *Nova doba* (Cleveland), ki se je leta 1949 preimenovala v *New Era*.

Leta 1904 je bila v Chicagu ustanovljena Slovenska narodna podporna jednota (SNPJ), Slovene National Benefit Society. Leta 1995 je svoj sedež prenesla iz Chicaga v kraj Imperial pri Pittsburghu v Pennsylvaniji. Idejno stoji blizu slovenski socialni demokraciji izpred prve svetovne vojne, s katero je bila povezana. Od 1908 izdaja *Glasilo SNPJ*, ki se je leta 1916 preimenovalo v *Prosveta*.

¹¹ Klemenčič govori o jednotah ameriških Slovencev na straneh 82 sl., 128–218, 265–281. Posebni poglavji posveča Zvezi progresivnih Slovenk Amerike ter Slovenski dobrodelnici zvezi, ker imata obe svoji osrednji vodstvi v Clevelandu in igrata pomembno vlogo v življenju clevelandskih Slovencev. V posebnem poglavju tudi govori o Jugoslovanski socialistični zvezi, ki samo na nekaterih področjih deluje kot jednota, sicer pa predvsem kot politična stranka.

Pri sedanjem pregledu uporabljam tudi publikacijo *Statistics of Fraternal Benefit Societies*, ki izhaja vsakoletno pri The National Fraternal Congress of America v Chicagu. O pomenu in nalogah jednot glej tudi zbornik: *Etnični fraternalizem v priseljskih državah – Ethnic Fraternalism in Immigrant Countries*, ur. Matjaž Klemenčič, Maribor, Pedagoška akademija, 1996.

¹² O slovenskih časopisih v ZDA kot glasilih jednot slovenskih izseljencev glej: Jože Bajec: *Slovensko izseljensko časopisje 1891–1945*, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, 1980. Glej tudi zbornik: *Priseljski tisk v priseljskih deželah – Immigrant Press in Immigrant Countries*, ur. Matjaž Klemenčič. Zbornik je izšel leta 1991 kot posebna številka *Znanstvene revije – Humanistika*, glasila Pedagoške fakultete v Mariboru, letnik III, št. 2.

Leta 1908 je bila v Denverju, Colorado, ustanovljena Zapadnoslovanska zveza (ZSZ), Western Slavonic Union. Idejno stoji blizu SNPJ. Glasilo: *Slovenski narod v Ameriki* (1907–1917), nato od 1924 dalje *Amerikanski Slovenec*.

Prav tako leta 1908 je bila v Milwaukeeju, Wisconsin, ustanovljena Jugoslovanska podporna zveza Sloga, South Slavic Benevolent Society Sloga, ki se je kasneje preimenovala v Vzajemna podporna zveza Sloga, Sloga Fraternal Life Insurance Society. Leta 1993 se je združila s SNPJ. Glasila: *Slovenija* (1915–1928), *Jugoslovanski obzor* (1929–1946).

Istega leta 1908 je bila v Chicagu ustanovljena Slovenska svobodomiselná podporna zveza (SSPZ), Slovene Freethinking Benefit Society, ki se je leta 1940 združila s SNPJ. Glasila: *Glas svobode* (1902–1928) in *Enakopravnost* (1918–1957).

Leta 1910 je bila v Clevelandu ustanovljena Slovenska dobrodélna zveza (SDZ), Slovenian Mutual Life Association, ki se je leta 1962 preimenovala v American Mutual Life Association. Politíčno je neopredeljena, deluje le na področju Ohia. Leta 1959 je organizirala skupinski obisk Slovenije. Glasila: *Clevelandska Amerika* (1908–1919), nato *Ameriška domovina*, po 1939 *Glas Slovenske dobrodélné zveze*.

Leta 1934 je bila v Clevelandu ustanovljena Zveza progresivnih slovenskih žena Amerike, The Progressive Slovene Women of America (PSWA). Zveza je številčno majhna, a ima podružnice tudi v Chicagu, Milwaukeeju, St. Louisu. Po drugi svetovni vojni je organizirala pomoč Sloveniji, kamor je pošiljala obleko in hrano, zbirala denar za gradnjo pediatrične klinike v Ljubljani, kupovala je medicinske aparate za ustanove za slepo in gluho mladino v Ljubljani ter omogočala slovenskemu medicinskemu osebjú, da se je na Dunaju privajal na rabo teh aparatov. Kupovala je znanstvene knjige in revije za NUK ter za druge znanstvene knjižnice v Sloveniji. Leta 1950 je na svoji letni konferenci v Clevelandu sprožila pobudo, da se v Ljubljani ustanovi center za povezavo med Slovenijo in slovenskimi izseljenci po svetu: sledeč temu pozivu je bila že naslednjega leta 1951 v Ljubljani ustanovljena Slovenska izseljenska matica.

Posebno mesto med slovenskimi organizacijami v Združenih državah zavzema slovenska sekcija v Jugoslovanski socialistični zvezi. Klemenčičeva knjiga jo obravnava v posebnem poglavju, kjer govori o delavskem gibanju clevelandskih Slovencev (str. 264–281). Leta 1905 so Slovenci in Hrvati v Chicagu ustanovili Jugoslovansko socialistično zvezo (JSZ), Yugoslav Socialist Federation (YSF). Temu je šele leta 1910 sledil ustanovni zbor v Chicagu. Slovenci so v okviru JSZ osnovali svojo samostojno sekcijo. JSZ je bila v letih 1912–1917 član American Socialist Party, nakar je iz nje izstopila, ker se ni strinjala z nevtralistično politiko ameriških socialistov, ki je šla v prid centralnih sil. Slovenska sekcija je bila majhna, običajno je štela manj kot tisoč članov, toda bila je vplivna, ker je bila stranka levo usmerjenih intelektualcev, med njimi Etbina Kristana, Ivana Molka ter Franka Zaitza. Po svojem delovanju je bila JSZ prej politična stranka kot pa jednota. Ni se ukvarjala – tako kot jednote – s socialnim zavarovanjem svojih članov, pač pa je, enako kot jednote, skrbela za založniško dejavnost v slovenščini. Glasilo JSZ *Proletarec* (1906–1952) je imelo do 15.000 naročnikov, samo v Clevelandu okoli 1.000. Z ukinitvijo časopisa je tudi zveza zamrla.

Če razporedimo te jednote po številu njihovih članov ter po premoženju, s katerim razpolagajo, je na prvem mestu levosredinska Slovenska narodna podporna jednota (SNPJ), njej sledi katoliška Ameriška slovenska katoliška jednota (KSKJ), na tretjem mestu je politíčno nevezana Ameriška bratska zveza (ABZ), na četrtem prav tako politíčno neopredeljena Slovenska dobrodélna zveza (SDZ) in na petem levosredinska Zapadnoslovanska zveza (ZSZ). Statistični podatki za leto 1992 dajejo sledečo sliko (po Klemenčiču, str. 187):

Ime jednote:	Število članov:	Premoženje v milijonih USD:
SNPJ	54.190	77.3
KSKJ	32.621	29.2
ABZ	16.170	21.0
SDZ	19.388	17.9
ZSZ	6.561	23.0

Približno enaka je razporeditev jednot v Clevelandu, le da je v Clevelandu na prvem mestu politično neopredeljena SDZ z okoli 12.000 člani, sledi ji SNPJ z več kot 10.000 člani in kot tretja KSKJ z okoli 9.000 člani, kar je ena četrтина vsega članstva KSKJ v ZDA. Ker nimamo na voljo točnega števila članov, razporedimo jednote po številu lož, ki jih imajo v Clevelandu:

Ime jednote:	Število lož:
SDZ	61
SNPJ	20
KSKJ	15
ABZ	5
ZSZ	1

4.

Prvi Slovenci so se priselili v Cleveland v osemdesetih letih XIX. stoletja, najprej Dolenjci, sledili so Gorenjci in Notranjci, po prvi svetovni vojni tudi Primorci. Najprej so se naseljevali na področju St. Clair, v začetku stoletja tudi v nekoliko vzhodnejši Collinwood, med obema vojnama pa v vzhodno predmestje Euclid ter v južnejši Newburgh.

Priseljenci iz Slovenije so se pred prvo svetovno vojno zaposlovali kot delavci. V dvajsetih letih se začne v Clevelandu javljati slovenski srednji sloj, največ kot lastniki trgovin z živili ter mesarji, lastniki gostiln in restavracij, med obrtniki pa zlasti kot čevljarji in krojači. Le redkim Slovincem se je že v prvi generaciji uspelo prebiti v akademske poklice, tako pravniku Vatroslavu Grillu ter Johnu Mihelichu – oba sta kmalu prešla v politiko – ter zdravniku Franku Javhu-Kernu. V dvajsetih letih je bila v Clevelandu ustanovljena prva slovenska banka v ZDA (The First North American Banking and Savings Company), kateri so kmalu sledile še druge. V tridesetih letih se je kljub ekonomski krizi slovenski srednji razred še okreplil. Po drugi svetovni vojni so morali novi priseljenci, politični emigranti, običajno zopet začeti kot delavci, čeprav je bilo med njimi precej intelektualcev (Karel Mauser).

Slovenski priseljenci so na področju Clevelanda ustanovili štiri slovenske župnije. Pri tem so sledili zgledu nemških priseljencev, ki so že od srede XVIII. stoletja ustanavljali na ozemlju ZDA nemške etnične župnije kljub odporu katoliških cerkvenih krogov irskega porekla. Leta 1894 je bila v Clevelandu zgrajena slovenska cerkev Sv. Vida ter leta 1912 ob njej še slovenska ljudska šola, ki je v času svojega največjega razcveta, leta 1922, imela 1680 učencev. V prvem desetletju XX. stoletja je bila v bližini Sv. Vida, nekoliko bolj vzhodno, zgrajena cerkev Sv. Lovrenca (St. Lawrence), kjer je v letih 1948–1958 živel škof dr. Gregorij Rožman. Leta 1906 je bila v Collinwoodu zgrajena slovenska cerkev Marija Vnebovzeta (St. Mary of the Assumption): tu je v letih 1909 do svoje smrti 1913 delal kot duhovnik Andrej Smrekar, eden prvih slovenskih pesnikov v ZDA. Po drugi svetovni vojni je bila leta 1969 dograjena še slovenska cerkev Sv. Kristine (St. Christine) v Euclidu. Matjaž Klemenčič daje v svoji knjigi detaljni pregled nastanka in dela teh slovenskih župnij (str. 131–177).

Medtem ko je KSKJ sodelovala pri izgradnji slovenskih cerkvenih središč, je bila SNPJ glavni pobudnik za gradnjo narodnih domov. SNPJ ima danes domove v mnogih krajih s slovenskimi priseljenci na celem teritoriju ZDA. Največ – okoli petdeset – jih je na področju med Clevelandom in Pittsburghom. Danes nekateri teh domov izgubljajo na vlogi in pomenu, ki so jih imeli ob svoji dograditvi, toda istočasno nastajajo novi domovi v krajih, kamor se Slovenci doseljujejo iz drugih predelov ZDA (Kalifornija). V Clevelandu se sedaj slovenski domovi upravljajo kot delniške družbe. Vseh slovenskih domov je devet, od tega jih je sedem v večinski lasti delničarjev iz vrst SNPJ, en dom upravljajo delničarji, člani KSKJ, en dom pa si je zgradila slovenska povojna politična emigracija (Baragov dom). Osrednji slovenski narodni dom je na St. Clair Avenue. Priprave za njegovo gradnjo je začela SNPJ že pred prvo svetovno vojno. Dom je bil dograjen leta 1924. Pri gradnji so sodelovali, poleg SNPJ, še SDZ, SSPZ ter ABZ. KSKJ pri

gradnji narodnega doma ni sodelovala. V domu je poleg velike dvorane in klubskih prostorov tudi razmeroma velika knjižnica s slovenskimi knjigami.

V tridesetih letih je bil v vzhodnem predelu Clevelanda zasnovan Jugoslovanski vrt in v njegovem slovenskem oddelku so bili postavljeni kipi Simona Gregorčiča, Friderika Barage ter Ivana Cankarja. Otvoritve slovenskega vrta se je leta 1938 udeležil tudi ljubljanski župan dr. Jurij Adlešič. Po drugi svetovni vojni sta bila kipa Gregorčiča in Cankarja nasilno odstranjena in ostal je samo še kip Barage. Leta 1995 je bil cel Jugoslovanski vrt preimenovan v Slovenski narodni vrt. – Leta 1966 si je Slovenska dobrodelna zveza zasnovala svoje lastno področje za počitek v Leroy Township na periferiji Clevelanda. – Prav tako je po drugi svetovni vojni SNPJ izgradila svojo lastno počitniško naselbino v Enon Valley (na pol poti med Clevelandom in Pittsburghom, vzhodno od kraja East Palestine).

5.

Clevelandski Slovenci so razmeroma zgodaj prodrli v politiko. Matjaž Klemenčič posveti politični dejavnosti clevelandskih Slovencev posebno – deveto – poglavje (str. 282–345), tako da navede v kronološkem zaporedju podatke o izboru in volilnih uspehih slovenskih kandidatov pri volitvah v organe mesta Cleveland, države Ohio ter federacije. Te podatke črpa iz časopisa *Ameriška domovina*, deloma tudi iz *Clevelandske Amerike* in *Enakopravnosti*. S citati v opombah, ki spremljajo prikaz političnega dogajanja, pa avtor nudi bibliografski pregled z volitvami povezanih časopisnih prispevkov. V naslednjem želim iz Klemenčičevega razporeda izluščiti tiste podatke, ki so zanimivi za bralce v Sloveniji.

Clevelandski Slovenci se že desetletja uveljavljajo kot svétniki v skupščini mesta Clevelanda ter v okrajnih (county) skupščinah, pa tudi kot člani parlamenta države Ohio in federacije, dvignili pa so se tudi do položaja župana mesta Clevelanda in guvernerja države Ohio. Zlasti v prvem obdobju so slovenski priseljenci nastopali solidarno, sledili so navodilom lokalnega slovenskega etničnega časopisa, ki je spreminjal svoje ime (*Nova domovina*, *Clevelandska Amerika*, končno *Ameriška domovina*). Časopis jim je dajal napotke, kako si pridobe ameriško državljanstvo in s tem volilno pravico ter koga naj volijo. Ker so Slovenci večkrat predstavljali jeziček na tehtnici med enakovrednimi kandidati, so mogli odločujoče vplivati na izide volitev. Že zgodaj so pri volitvah iskali zaveznike med drugimi Slovani, zlasti pri Hrvatih, Slovaki in Čehih. Pri tem je zavest etnične skupnosti ponovno prevladala nad ideološko ali versko solidarnostjo, saj je vedno znova prihajalo do razprtij med Slovenci na eni ter Irci in Italijani na drugi strani. Zanimivo je, da se zavest etnične povezanosti še ohrani, ko že odмира znanje materinega jezika. V Združenih državah so bili Slovenci večinsko tesneje povezani z demokrasko stranko kot z republikanci: najbolj znani slovenski priseljenci-politiki so največkrat nastopali kot kandidati demokraskе stranke (Lausche, Eckart). Leta 1940 so slovenski priseljenci ustanovili slovenske demokraskе klube v vseh slovenskih soseskah Clevelanda.

Razmeroma malo Slovencev se je potegovalo za mesta voljenih sodnikov mestnega sodišča, vendar je Frank Lausche leta 1932 začel svojo politično kariero prav kot sodnik mestnega sodišča. Bolj pomembna je bila vloga Slovencev kot članov mestnega sveta. Že pred prvo svetovno vojno so Slovenci vplivali na izid volitev v mestni svet, saj je bilo med 25.000 volilnimi upravičenci za mestni svet kar 3.000 Slovencev. Leta 1925 je bil pravnik John L. Mihelich, demokrat, prvi Slovenec izvoljen v mestni svet. Ta uspeh je ponovil v letih 1927 in 1929. Po letu 1933 je bilo praviloma celo po več Slovencev (trije ali štirje) članov mestnega sveta, kjer so jim bila od leta 1935 dalje zaupana tudi vodstva pomembnih odborov. Leta 1955 je prišel prvi Slovenec v mestni svet Euclida. Leta 1967 se prvič med svétniki Euclida pojavi Edward Eckart, demokrat. Po letu 1971 pa so Slovenci člani tudi drugih predmestnih svetov (Wickliffe, Richmond Heights, Highland Heights). Z letom 1981 pa je položaj slovenskih predstavnikov v clevelandskem mestnem svetu oslabil radi preporazdelitve volilnih okrožij.

Že leta 1907 so Slovenci vplivali na izid volitev župana mesta Cleveland, ko so se volilci odločali med dvema izenačenima kandidatom. Leta 1941 je bil – na demokraski listi – prvič

izvoljen za župana Clevelanda Slovenec Frank Lausche (ponovno izvoljen leta 1943). Po drugi svetovni vojni je leta 1977 zasedel župansko mesto Hrvat Dennis Kucinich ob podpori slovenskih volilcev. Leta 1981 mu je sledil republikanec George Voinovich, ki je po materi slovenskega porekla, po očetu pa Srb. Zanimivo je, da je Voinovichevo kandidaturo podprl Frank Lausche, čeprav je bil sam član demokratske stranke.

Za izvolitev v dvodomni parlament države Ohio so Slovenci kandidirali (neuspešno) že v dvajsetih letih. Prvi Slovenec, izvoljen leta 1934 v senat države Ohio, je bil Joseph Ogrin. Zelo uspešen je bil Joseph V. Horvat, ki je prišel leta 1942 prvič v kongres države Ohio, nakar je ta svoj uspeh na sledečih volitvah še večkrat ponovil. V šestdesetih in sedemdesetih letih je bil Anthony Novak dalj časa dejaven kot član senata države Ohio. Leta 1968 je bil izvoljen v kongres države Ohio George Voinovich, na volitvah 1974, 1976 in 1978 pa Edward Eckart. Najbolj blestečo politično kariero v državi Ohio pa je vsekakor naredil Frank Lausche, ki je bil leta 1944 izvoljen za guvernerja države Ohio ter je nato obdržal to mesto še na štirih sledečih volitvah (1946, 1948, 1952 in 1954). Leta 1956 je bil Lausche izvoljen v zvezni senat v Washingtonu (ponovno izvoljen leta 1962).¹³

6.

O političnem življenju ameriških Slovencev v času prve in druge svetovne vojne je Matjaž Klemenčič že razpravljal v svoji doktorski disertaciji (*Ameriški Slovenci in narodnoosvobodilna borba v Jugoslaviji*, Maribor, Založba Obzorja, 1987). Tako Chicago kot Cleveland sta bila v letih 1914–1918 prizorišče pomembnih dogodkov v političnem življenju naših izseljencev. Marca 1917 je bila na zborovanju liberalno in levo usmerjenih Slovencev sprejeta chikaška deklaracija, ki je zahtevala ustanovitev Jugoslavije kot federativne republike; aprila 1918 pa je bila v Clevelandu sprejeta clevelandska deklaracija, ki je zahtevala ustanovitev enotne Jugoslavije kot države treh enakopravnih narodov.

Doslej je slovensko zgodovino pisje posvečalo premalo pozornosti slovenskim izseljencem, ki so se kot ameriški vojaki borili na francoski fronti v prvi svetovni vojni. Bilo jih je okoli 5.000, od tega okoli 500 iz Clevelanda. Samo iz Clevelanda jih je 14 izgubilo življenje na fronti. Medtem ko so češki politiki pod vodstvom Masaryka znali izkoristiti borbo čeških legionarjev na zavezniških frontah za utrjevanje mednarodnega ugleda nastajajoče češkoslovaške države, je podobna borba slovenskih borcev ostala nezapažena in politično neizkoriščena. Pač pa posvečamo veliko pozornost dejanjem domačih politikov, ki so se v resnici samo prilagajali razvoju dogodkov.

Ob začetku druge svetovne vojne so slovenski izseljenci v ZDA nastopali solidarno v pomoč domovine. Toda že med vojno je prišlo med ameriški Slovenci do razhajanja zaradi vojnih dogodkov v Sloveniji. Razcepljenost se je nadaljevala tudi po vojni in se je še poglobila po prihodu politične emigracije s Koroške. Stanje se je začelo izboljševati v začetku šestdesetih let. K temu so pripomogli obiski slovenskih cerkvenih dostojanstvenikov iz domovine ter otvoritev jugoslovanskega konzulata leta 1966, ki so ga vodili Slovenci. Ko se je poglobljala jugoslovanska kriza, so ameriški Slovenci enodušno podprli gibanje za osamosvojitve Slovenije. S svojimi intervencijami pri najvišjih predstavnikih Združenih držav so prispevali, da so se ZDA razmeroma zgodaj odločile, da priznajo Slovenijo kot samostojno državo.

7.

Matjaž Klemenčič je zbiral gradivo za svojo knjigo ob ponovnih študijskih obiskih Združenih držav, zlasti med raziskovalnim delom v Clevelandu leta 1988, ko je pregledoval arhive tamkajšnjih cerkvenih in svetnih ustanov (katoliška škofija v Clevelandu, slovenske župnije,

¹³ Slovenci iz Clevelanda niso bili edini naši izseljenci v ZDA, ki so se dvignili do položaja političnih predstavnikov v zveznem parlamentu. Po drugi svetovni vojni sta John Blatnik ter James Oberstar, oba demokrata, skozi desetletja zastopala severno Minnesoto v zveznem kongresu. V šestdesetih in sedemdesetih letih je zastopal tudi državo Kansas v zveznem kongresu republikanec Joe Skubitz.

narodni domovi, izseljeniške organizacije ali jednote). Mnogo gradiva je prinesel domov posnetega na mikrofilih. Poleg dela v Clevelandu je zbiral gradivo povezano s clevelandskimi Slovenci tudi v arhivih v Chicagu in Minneapolisu ter v arhivih v Sloveniji (Arhiv Slovenije, NUK, arhiv Instituta za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU), kot tudi v knjižnicah, kjer hranijo slovenski izseljenski tisk. Na tem tako zbranim gradivu so delali tudi mariborski študentje zgodovine pod Klemenčičevim mentorstvom: njihovo delo citira Klemenčič v svoji knjigi.

V knjigi pogrešam poglavje o slovenskem Sokolu v Clevelandu. Tudi mislim, da bi se dalo že uporabljene podatke še dopolniti z nekaterimi doslej neizkoriščenimi časopisnimi viri. Velik problem je seveda, kako naj si raziskovalec pripori pristop do njih. Ljubljanska univerzitetna knjižnica hrani precej letnikov clevelandskega glasila *Enakopravnost*, toda ti izvodi so v tako slabem stanju, da zaenkrat niso dosegljivi. Naloga slovenskih bibliotekarjev je, da naredijo s sistematičnim prizadevanjem slovenski izseljenski tisk v celoti dostopen za znanstvene raziskave. Danes je mogoče s pomočjo mikrofilmov kompletirati nepopolne letnike ob sodelovanju z ameriškimi institucijami, ki hranijo stare slovenske tiske. Mislim, da Immigration History Research Center v Minneapolisu, na katerega se opira Jože Bajec v svoji bibliografiji, ni edina ameriška institucija, ki hrani slovenski periodični tisk. Pregledati bi bilo treba tudi arhiv mesta Chicaga ter drugih mest, kjer so izhajali slovenski listi, kot tudi arhiv držav Ohio, Illinois in drugih, ki pridejo tu v poštev.

Mnogi detalji na področju, ki ga obravnava Klemenčičeva knjiga, zahtevajo nadaljnje specialne raziskave. Pomembno bi bilo dodatno delo, ki bi kot spremna knjiga h Klemenčičevi monografiji proučilo kulturno zgodovino clevelandskih Slovencev v XX. stoletju (gledališke uprizoritve, opere, pevske zборе, glasbeno matico, orkestralne ansamble, časopise in druge založniške dejavnosti, radio in televizijo). Toda to je zahtevna naloga, ki terja predhodne specialne raziskave.

Slovensko zgodovinopisje bi moralo po zgledu Klemenčičeve knjige posvetiti pozornost tudi drugim ameriškim mestom s številnejšim slovenskim prebivalstvom. Takih mest je v ZDA več, predvsem Chicago. Chicago je v Sloveniji manj znan kot mesto slovenskih priseljencev, vendar ne zaostaja bistveno za Clevelandom, v mnogih pogledih pa Cleveland celo prekaša. Leta 1920 je bilo na področju Chicaga 21.595 Slovencev in na področju Clevelanda 24.504 (Klemenčič, str. 99). Chicago je drugo največje mesto v Združenih državah in zaradi tega Slovenci ne morejo priti tako do izraza kot v Clevelandu. Med Slovani prevladujejo v Chicagu Čehi in Poljaki, ki so v zgodovini Chicaga igrali zelo vidno vlogo. Toda Chicago je tudi sedež mnogih pomembnih slovenskih organizacij s slovenskimi narodnimi domovi in dvema župnijama.

Še nekaj let nas loči od konca XX. stoletja, ki v zgodovini Slovencev v ZDA predstavlja posebno razdobje s svojimi problemi, ki zahtevajo ustrezne znanstvene pristope. Zgodovina Slovencev v ZDA se v XX. stoletju bistveno razlikuje od one XIX. stoletja in se bo neizogibno razlikovala od zgodovine ameriških Slovencev XXI. stoletja. Slovenci smo narod na prepihu. Velika dogajanja nas niso obšla neprizadete. Sem spada preseljevanje, ki je v nekaj stoletjih popolnoma preoblikovalo podobo sveta. Začetki slovenskega preseljevanja segajo daleč v preteklost, kljub fevdalizmu, v katerega smo bili zakovani. Sem spada še skoro popolnoma neraziskana slovenska protestantska diaspora, katere sledovi kažejo med drugim tudi na Ameriko. Slovensko zgodovinopisje bo moralo nujno sistematično spremljati ne le dogajanja doma, ampak tudi dejanja naših ljudi v svetu. Izseljenci tvorijo pomemben del našega naroda.

Summary

Slovenes in Cleveland

Janez Stanonik

The study deals with the problem discussed by Matjaž Klemenčič in his book *Slovenes of Cleveland* (published in 1995 in Novo Mesto, Slovenia, by the publishing house Dolenjska založba). The book by Klemenčič is published in English and is thus primarily written for American readers. For this reason the present evaluation is combined with an extensive commentary for readers in Slovenia.

The book by Matjaž Klemenčič opens with a general survey of Slovene history which in our context it is not necessary to be discussed here. Besides this, his book has two general chapters which speak about Slovenes in the whole of the United States. The first discusses the available statistical surveys of Slovene emigration to America. For the central period of Slovene emigration to the United States, from 1848 till 1914, the available Austro-Hungarian statistics of emigration are of small value. Most important are the American censuses from 1910 till 1980 which give statistical data for the ethnic structure of American population on the basis of their maternal tongue. These data are now for the first time in Slovenia fully used in the book by Klemenčič. According to the American census for 1940 there were 184.390 inhabitants of the United States with Slovene as their mother tongue.

The second general chapter in the book by Matjaž Klemenčič speaks about the fraternal organisations of American Slovenes. In Slovenia the knowledge of the prevalent political orientation of American Slovenes and of their economic resources is widely inaccurate. The largest Slovene association in America is the Slovene National Benefit Society (with its seat at Imperial near Pittsburgh) which is in its political orientation liberal, with social democratic leanings. The second largest is the American Slovene Catholic Union with its seat at Joliet, Ill. Politically unaligned are American Fraternal Union (Ely, Minn.) and American Mutual Life Association (Cleveland, O.), while the Western Slavonic Union (Denver, Col.) and the Progressive Slovene Women of America (Cleveland, O.) have their political orientations similar to that of the Slovene National Benefit Society. Especially these three support in American politics the Democratic Party.

Klemenčič gives in his book the history of Slovene settlements in Cleveland and their economic growth. He surveys the relevant strength of Slovene fraternal organisations in Cleveland, gives the histories of the four Slovene parishes in the town, and of the Slovene national homes in the Cleveland area. He gives a detailed bibliography of newspaper reports covering Slovene candidates in the elections for the Cleveland town council, for the Ohio Congress and for the Federal Congress and Senate in Washington, for the elections of the mayor of Cleveland and for the Governor of Ohio. Slovenes were repeatedly successful in these elections. The final part of the book, and of the present study, speaks about political events in Cleveland during and after the two world wars.

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, tel.: 061/ 17-69-210

Zveza zgodovinskih društev Slovenije je izdala že več zbornikov s svojih zborovanj in posvetov. V zborniku »Slovenija v letu 1945« so objavljeni referati z mednarodnega znanstvenega posveta, ki je bil septembra 1995 v Ljubljani. Članki o slovenskem notranjepolitičnem in zunanjepolitičnem položaju, o odnosu do sosedov ter o cerkveni, gospodarski in kulturni problematiki so nedvomno zanimivi za številne bralce (cena 1000 SIT + poštšina).

Že v ponatisu je izšel zbornik »27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev«, v katerem so objavljeni vsi referati z zborovanja jeseni 1994 v Ljubljani. V zborniku so povzeti rezultati najnovejših raziskav slovenske historiografije v zadnjih poosamosvojitvenih letih in poročila o dejavnosti Zveze.

»Razvoj turizma v Sloveniji« pa je naslov zbornika referatov z 28. zborovanja slovenskih zgodovinarjev jeseni 1996 na Bledu; zbornik vključuje tudi dve predavanji o poldrugem stoletju izhajanja zgodovinske periodike na Slovenskem.

Vse tri knjige lahko naročite na sedežu ZZDS pisno ali po telefonu (061) 17-69-210.